

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни

**«Основи етичної та психологічної підготовки поліцейських»
первинної професійної підготовки поліцейських з професії 5162
«Поліцейський (за спеціалізаціями)»**

262 Правоохоронна діяльність (поліцейські)

**за темою 1 – «Основи професійної етики. Формування системи цінностей
поліцейського»**

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
27.06.2024 № 22)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

1. Доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент
Олена МАРКОВА
2. Доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, кандидат психологічних наук, доцент
Дмитро УСИК

План лекції

1. Поняття етики професійної юридичної діяльності.
2. Задачі професійної етики. Функціональні обов'язки моралі.
3. Моральне регулювання відносин між людьми.
4. Поняття і роль принципів моралі.
5. Основні принципи і стандарти професійної етики поліцейського.
6. Формування системи цінностей поліцейського.
7. Моделі етичної поведінки поліцейського.

Рекомендована література:

Основна

1. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник. Київ : НАДУ, 2015. 204 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Etika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf>
2. Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80861/3/Telizhenko_etyka.pdf
3. Професійна етика. *Доброчесність та етика* / ООН. Відень, 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_14_final_UKR.pdf
4. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/%D0%9F%D0%95%D0%AE%20.pdf>
5. Тофтул М. Г. Етика : підручник. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>

Додаткова

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93–97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>
2. Білоус Т. Л., Манько В. О. Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 127–129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів. *Питання сучасної науки і права* : матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми) / Сумська філія ХНУВС. Суми : СФ

ХНУВС, 2023. С. 209–212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996р. документ 995_788. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text
2. Декларація принципів толерантності: затв. резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16.11.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
3. Декларація про поліцію: затв. резолюцією № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text
4. Європейський кодекс поліцейської етики: ухвал. рекомендацією Rec (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001 р. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19> (дата звернення: 20.05.2020).
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
8. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. Дата оновлення: 09.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Текст лекції

1. Поняття етики професійної юридичної діяльності

Юридична етика – це галузь вчення про етику, що досліджує роль і значення моральних принципів у сфері здійснення правосуддя і правоохоронної діяльності.

Юридична етика переносить досліджувані етикою абстрактні моральні категорії на практичний ґрунт, пропонує шляхи втілення їх у реальне життя, сприяє моралізації професійної діяльності, додає їй морального змісту.

Якщо етику називають практичною філософією, то юридичну етику з повною підставою варто визнати прикладною етикою, духовним інструментом юриста, що забезпечує чесне і бездоганне виконання повсякденних обов'язків, розв'язання складних правових проблем максимально прийнятним шляхом.

Дослідницька і пізнавальна складність юридичної етики полягає в тому, що на даному етапі свого розвитку вона не володіє конкретними науковими критеріями, що дозволяли б стверджувати або спростовувати визначені

результати наукових пошуків. Неможливо піддати числовому, хімічному чи ще якомусь аналізу роботу судді або слідчого на предмет визначення коефіцієнта доброти чи зла або відсутності таких у тих чи інших професійних діях.

Падіння духовності та моралі в правовій сфері – перше свідчення потреби в юридичній етиці як одного з неодмінних факторів оздоровлення сформованої обстановки, виховання професіоналів нового покоління з урахуванням моралі суспільства.

Професійна етика, крім того, це прикладна соціально-філософська дисципліна, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм і стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах. Із цього визначення випливає, що об'єктом вивчення професійної етики є специфічні, морально-професійні норми, стосунки, а також норми, принципи, заповіді пануючої у суспільстві моралі, трансформовані до особливостей того чи іншого виду професійної діяльності, що регулюють поведінку професіоналів при виконанні ними функціональних обов'язків, санкціонованих громадською думою і особистими переконаннями професіоналів.

Морально-професійні кодекси, що стали частковим еквівалентом суспільної моралі, виконують такі соціальні функції:

- пізнавальну, яка реалізується у відображенні об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за конкретних історичних умов;
- регулятивну (забезпечується взаємозв'язок спеціалістів з суспільством; набір специфічних прийомів праці);
- ціннісно-орієнтаційну (даються уявлення про моральний ідеал професіонала, професійні обов'язок, честь, совість, справедливість тощо).

Професійна етика покликана дати теоретичне обґрунтування сутності трансформації загальних норм і принципів моралі до специфічних умов професійної діяльності людей відповідно до уявлень про професійний обов'язок, благо, добро і зло, справедливість, совість, честь та інші моральні цінності.

2. Задачі професійної етики. Функціональні обов'язки моралі

Професійна етика, досліджуючи специфіку конкретної професії крізь призму моральних принципів суспільства, практику відхилення від норм моралі у визначених сферах суспільних відносин, закономірності і наслідки, що виникають при цьому, дозволяє виробити деонтологічні правила поведінки членів того чи іншого професійного співтовариства, що відповідають етичним вимогам суспільства і держави.

Існує безліч професій, де такі поняття, як обов'язок, совість, справедливість не є головними в професійній діяльності людини. Можна бути блискучим музикантом чи фізиком, неабияким інженером чи висококласним токарем і, незважаючи на нестерпний і корисливий характер, користуватися репутацією відмінного фахівця. Приходячи в ці професії, люди не приносять ніяких присяг, не створюють кодексів честі тощо. Тут головна роль належить таланту, вмінню, майстерності і працьовитості.

Завдання юридичної етики включає в себе дослідження моральних відхилень і вад у діяльності посадових осіб судової і правоохоронної систем, визначенні розмірів моральної недуги працівників останніх, виявлення причин, що роблять можливим їхнє існування і формулювання рецептів їх послаблення. Логічно, на наш погляд, погодитися, що: «Практика професійної етики юриста міститься в реальних службових і позаслужбових діях, регульованих законодавством, відомчими нормативними документами, присягою та ін. Однак неодмінною є необхідність існування спеціального професійно-етичного кодексу з метою формування належного професійного об'єднання юристів».

3. Моральне регулювання відносин між людьми

Моральні норми регулюють не «внутрішній» світ людини, а відносини між людьми. Однак не слід упускати з виду індивідуальні аспекти моральних вимог. В остаточному підсумку їхня реалізація залежить від моральної зрілості людини, міцності його моральних поглядів, соціальної орієнтованості його індивідуальних інтересів. І тут першорядну роль грають такі індивідуалізовані моральні категорії, як совість, обов'язок, які направляють поведінку людини в русло соціальної моральності. Внутрішнє переконання індивіда в моральності або аморальності свого вчинку значною мірою визначає і його соціальну значимість.

Елементами морального регулювання є:

- ідеал, що виражає подання суспільства, класів, соціальної групи про моральну досконалість;
- система норм, дотримання яких є необхідною умовою функціонування суспільства, досягнення їм своїх моральних цінностей;
- особливі форми соціального контролю, що забезпечують реалізацію моральних норм, у тому числі суспільна думка.

Результатом такого підходу до моралі є викривлене тлумачення її регулятивної, виховно-ідеологічної та комунікативної функцій. Розчленування моралі, навіть якщо розглядати її через функціональну своєрідність, розділення її за відношенням до практики-поведінки на сферу суспільної свідомості, початково-тлумачену як протилежну індивідуальній свідомості, тягне за собою уявлення, що норми, приписи, правила вироблені суспільством у процесі практики, а індивідові належить їх засвоїти.

Специфічна сутність моралі конкретно розкривається у взаємодії її історично сформованих функцій: регулятивної, виховної, пізнавальної, оціночно-імперативної, що орієнтує, мотиваційної, комунікативної (забезпечує спілкування людей), прогностичної й ін. Неважко помітити, що перераховані вище функції моралі взаємноперехресчуються: регулятивна функція містить у собі оціночно-імперативну, що орієнтує, почасти комунікаційну (упорядковуючи спілкування людей); виховна функція містить у собі почасти оціночно-імперативну, мотиваційну; пізнавальна – що орієнтує й прогностичну та ін.

4. Поняття і роль принципів моралі

До загальних позитивних моральних якостей, якими має володіти працівник ДПС належать: чесність, порядність, ввічливість, тактовність, доброзичливість, охайність, вихованість, терпіння, гуманізм; до спеціальних позитивних моральних якостей – ерудованість, компетентність, принциповість, людяність, стриманість, рішучість, сміливість, уважність, чуйність, самокритичність тощо.

Професійна мораль певним чином регулюється. Особливості цього регулювання диктують правила – певну поведінку, виконання функціональних обов'язків, реалізацію права. Тому професійна мораль не є чимось незмінним, усталеним. Вона динамічна, варіантна, враховує соціальні умови, напрями розвитку суспільства чи певної професії. Професійна мораль видозмінюється у зв'язку із наповненням соціальної культури новим змістом, відродженням загальнолюдських цінностей, прийняттям нового законодавства, стажем роботи тощо.

Далеко не всі моральні вимоги, з якими ми стикаємося, мають універсальний характер, проте кожна з них, якщо тільки вона є насправді моральною, може бути узагальненою або універсалізованою таким чином, що стане правомірною відносно цілого класу певних дій, хто б не був їхнім суб'єктом. Іншими словами: якщо перед індивідом у конкретній ситуації висувається певна вимога, то ця вимога є власне моральною лише в тому разі, якщо вона може бути зверненою й до будь-якої іншої людини, що потрапила б в аналогічну ситуацію.

Моральні потреби постійно змінюються, оновлюються залежно від розвитку суспільства. Вони не знають меж, із часом, із появою нових цілей, можливостей та мотивів ускладнюються.

Зовнішнім проявом моралі є культура поведінки. Вона характеризується способом вираження моральної та етичної свідомості у зовнішніх виявах. Тому мораль ґрунтується на таких засадах: традиціях, звичаях, мові, історії народу, громадській думці, співставленні особистих та суспільних інтересів, якими визначається добровільний вибір поведінки, регульований сумлінням. Для глибшого розуміння моралі важливим є знання моральних принципів та моральних категорій. Принципи моралі покликані висвітлювати характер відносин між суспільством та особою. До моральних принципів належать усі вимоги суспільства до особи, що зобов'язують добровільно виявляти у житті. Зміст моральних принципів, моральних норм та вимог визначається історичними умовами життєдіяльності та світоглядом, життєвими потребами та інтересами людини, становищем у суспільстві.

5. Основні принципи і стандарти професійної етики поліцейського

Будь-яка професія отримує визнання у суспільстві через корисність, затребуваність і необхідність її для суспільства; будь-яка професійна діяльність націлена за своєю суттю на покращення і полегшення життя людей у спільноті. Обираючи майбутню професію, людина дає згоду дотримуватися принципів і норм професійної етики. При цьому, професійна етика як галузь прикладних

знань, формулює й обґрунтовує систему моральних норм і принципів, які діють у специфічних умовах взаємовідносин людей у сфері визначеної професії, враховуючи *очікування і запити суспільства* щодо певної професії, а також *окреслення меж* професійної діяльності та професійної компетенції.

Сучасне суспільство динамічне, перебуває в процесі постійних змін, і кожне нове покоління висуває нові запити та вимоги до професійної діяльності. На динаміку змін у суспільстві істотно впливає врахування / не врахування особистісних задатків молодих людей при їх професійній орієнтації, можливості набуття ними професійних компетенцій відповідно до особистих схильностей та уподобань. Чим повніше ця здатність реалізується, тим успішніше та швидше відбуваються суспільні перетворення і формуються нові запити щодо оптимізації різних сфер професійної діяльності.

Професіоналізм як властивість і вимога до професійної діяльності закріплюється у відповідних нормативних (при потребі – нормативно-правових) актах, є метою спеціалізованого навчання, основою для визначення вимог до суб'єктів, що її здійснюють, і т. ін. Чим складніша суспільна організація, тим більш розгалуженою є система професійної діяльності і професійної зайнятості населення. У процесі розвитку людства змінюється не тільки кількість професій, але й їх склад, співвідношення. У наш час з'являються нові професії і зникають старі, стираються межі між багатьма з них, а деякі, навпаки, постійно діляться, дробляться, розмножуються.

Як правило, ефективності професійної діяльності сприяє дотримання норм корпоративної та професійної етики.

Корпоративна етика – це сукупність норм, принципів і традицій, що формують моделі поведінки у колективі. Інакше кажучи, це система норм і принципів поведінки, що регулюють відносини *всередині однієї професійної спільноти*.

Професійна етика – це система цінностей, принципів і правил поведінки певної професійної спільноти, які формують моральні стандарти професійної діяльності.

Також під цим поняттям розуміють галузь етичної науки, яка вивчає названу систему. Норми професійної етики регулюють насамперед професійну взаємодію з владними інституціями та громадянським суспільством, а не лише відносини всередині колективу.

Професійна етика формує патріотизм, відповідальне ставлення до органів державної влади, інших організацій, об'єднань та окремих громадян, забезпечує моральний характер взаємовідносин у професійній діяльності. Становлення цих принципів і норм відбувається під зовнішнім впливом суспільства, як запит, очікування і визначення меж професійної діяльності і професійної компетенції.

Етичні вимоги, що містяться в правових нормах, приймаються добровільно представниками професії, пов'язаної із взаємодією в системі «людина – людина», та є обов'язковими до виконання. Невиконання цих правил може мати юридичні наслідки (звільнення з посади, відсторонення від справи).

Детальна регламентація на рівні нормативно-законодавчої сфери діяльності правоохоронців має і практичну, й ідейно-етичну складову, від

дотримання яких, знання та вміння застосовувати набуті знання на практиці залежить професіоналізм правозахисника і правоохоронця.

Професіонал відшукує оптимальний варіант поєднання настанов трудової моралі й орієнтирів професійної етики. Вищим мірилом професіоналізму правоохоронця є здатність до поєднання загальноприйнятних людських цінностей із правовими нормами у професійній діяльності.

Професіонал не є революціонером, месією, Прометеем. Він виходить із чітко окреслених меж своєї професійної компетенції, враховуючи при цьому запити і виклики сьогодення. Оцінка професійної діяльності, реформування і внесення змін до професійних компетенцій лежить на суспільстві, громадському активі, а не на працівниках певної професійної галузі. Так, якщо професійна діяльність не відповідає запитам суспільства, за оцінкою останнього (підкріпленого у ЗМІ, соціологічних опитуваннях тощо) є не результативною / неефективною, така діяльність піддається реформуванню або ж цей вид професійної діяльності повністю скасовується.

При цьому професійна етика працівників поліції принципово відрізняється від етики абсолютної більшості інших професій (винятком є військовослужбовці, медики, моряки, льотчики, фахівці деяких інших професій, що працюють в умовах чи то ризику, чи то пов'язаних зі здоров'ям і життям людей) своїм переважно деонтологічним характером (з грец. *deon* – належне). Одна з основних відмінностей моралі від інших форм суспільної свідомості полягає в тому, що її норми не є суворо обов'язковими, надають право широкого вибору і санкціонуються винятково силою впливу суспільної думки. Але щодо вимог, які висувуються до працівників поліції, ці умови виявляються в багатьох випадках недостатніми, і етичні норми здобувають тут виключно обов'язкового характеру і забезпечуються адміністративними санкціями.

Професійна етика поліцейського має деонтологічний характер. Від чіткості, зрозумілості та належного відображення у нормативних документах норм і вимог професійної етики залежить ефективність роботи працівника.

Призначення професійної діяльності поліцейського полягає в тому, щоб:

- підтримувати правопорядок;
- розслідувати кримінальні правопорушення;
- притягувати підозрюваних осіб до відповідальності;
- підтримувати мир і стабільність;
- надавати допомогу тим, хто її потребує;
- захищати представників уразливих та найменш захищених верств населення.

У Європейському кодексі поліцейської етики (ухваленому рекомендацією Res (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001) підкреслюються основоположні цілі поліцейської служби у демократичній державі: підтримання громадського спокою, законності та правопорядку у суспільстві; захист і повага до основоположних прав і свобод людини; попередження та боротьба зі злочинністю; виявлення злочинів; допомога та служба громадськості. Щоби забезпечити виконання цих завдань, операції з

охорони правопорядку повинні відповідати базовим критеріям принципу верховенства права, тобто задовольняти національні та міжнародні стандарти, а відповідне національне законодавство повинно бути доступним для громадськості і сформульованим із достатньою чіткістю і зрозумілістю.

У «Пояснювальному меморандумі» до «Європейського кодексу поліцейської етики» здійснюється аналіз цінностей і норм, які вимагаються від поліції у сучасному суспільстві. Так, зокрема, зазначається, що: «у демократичних суспільствах, заснованих на верховенстві права, поліція виконує традиційні функції: запобігання, боротьба, виявлення злочинності, забезпечення публічного спокою, забезпечення права, збереження публічного порядку і захист основоположних прав людини. Більше того, в цих суспільствах поліція надає різноманітні послуги соціального характеру, які супроводжують іншу її діяльність. Вона володіє власною дискрецією[1] при виконанні цих функцій. Поліція в демократіях допомагає підтримувати цінності демократії і сама сповідує ці цілі. В цілому, громадськість погоджується та насправді схвалює здійснення поліцією легітимної влади доти, доки помітно, що поліція виконує свої завдання в етично прийнятні способи і заради гідних демократичних цінностей. У свою чергу, коли вона задовольняє ці вимоги, поліція має повне право розраховувати, що громадськість довірятиме їй виконувати її обов'язки та співпрацюватиме з нею в цьому».

Як визначено Кодексом поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затвердженим резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, організаційна структура поліції повинна сприяти завоюванню та підтриманню громадянської довіри до поліції «як професійної правоохоронної структури, що знаходиться на службі громадськості» [8, пункт 12]. Необхідні організаційні заходи мають сприяти ствердженню довірливих відносин з громадськістю та налагодженню ефективного співробітництва з іншими органами, місцевими спільнотами, неурядовими організаціями та представниками громад, включаючи етнічні меншини.

У демократичному суспільстві поліція наділена повноваженнями відповідно до закону. Громадськість довіряє поліції в тому, що вона (поліція) не зловживатиме своїми повноваженнями. Як тільки з'являються зловживання, це шкодить загальній вірі у справедливість, виникає загроза того, що цивільне населення буде користуватись своєю власною системою відновлення справедливості.

Як сучасні дослідники в галузі етики, так і досвідчені правоохоронці-практики наголошують на тому, що виявлення та чітке формулювання місії поліцейської служби – основа для побудови всієї системи професійної етики поліцейських і важливий чинник утвердження моральних відносин між поліцією як органом виконавчої влади і громадянами. Призначення поліцейської служби формує розуміння місця поліцейських у суспільстві; воно є стрижнем для побудови засад професійної діяльності та відповідних вимог до представників поліції, масштабом для оцінки їхньої діяльності.

Сьогодні існують різні стратегії діяльності держави, різні розуміння професійної місії поліції та поліцейських, зокрема «традиційна», орієнтована на

служіння народу та державі, та «модернова», що має на меті, перш за все, надання послуг громадянам («сервісна модель»).

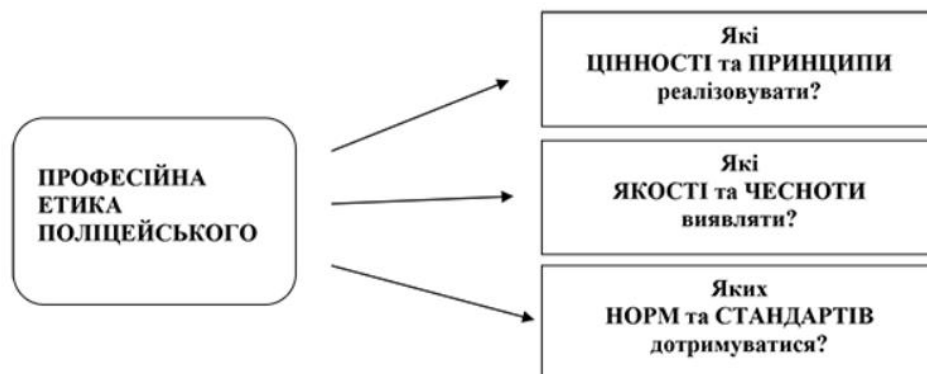
Сутність, домінуючі цінності, конкурентні переваги та предмет критики цих зазначених стратегій відображені у таблиці.

Підходи до призначення поліції

Особливості	Робота поліції як служіння	Робота поліції як надання послуг
Суть підходу	служба в поліції – честь і священний обов'язок	поліція – виробник послуг, різновид найму
Домінуючі цінності	громадянськість, рівність, представництво, відповідальність, нейтральність	орієнтація на користувача, ефективність, змагальність, менеджеризм, гнучкість, ініціативність, партнерство
Конкурентні переваги	орієнтація на справедливість, усталені стандарти професійної етики, націленість на рівне ставлення до всіх громадян	чітко сформульовані вимоги, кількісні критерії ефективності, усвідомлена оптимізація структури і параметрів органів управління
Предмет критики	труднощі з оптимізацією роботи поліції	послаблення традиційно міцної корпоративної етики, ризик формування бізнес-іміджу поліції

Як перший, так і другий підходи мають свої переваги й недоліки; найбільш продуктивним було б у формулюванні призначення поліцейської діяльності поєднання двох представлених підходів. У такому випадку моральне призначення поліції виражалось б у формулі: «Поліцейські служать народу України, задовольняючи його потреби в послугах держави».

Навколо призначення професії будується вся професійно-етична система діяльності поліції:

Основні принципи професійної етики поліцейського – це основоположні ідеї, керівні начала, що покладені в основу професійної діяльності

поліцейських, в яких фіксуються ціннісні та ідеологічні засади публічного життя суспільства. Недотримання цих вимог ставить під сумнів легітимність здійснення професійної діяльності, підриває довіру до професіоналізму як до певної кваліфікаційної якості людини, загрожує загальною недовірою громадськості до програм державного менеджменту і, у крайніх своїх виявах, соціальними заворушеннями.

Принципи професійної діяльності закладають основи професійного статусу поліцейського. Професійний статус поліцейського – це особливе становище у соціальній системі суспільства, пов'язане з певними очікуваннями, правами й обов'язками. Межі цих очікувань, прав та обов'язків визначаються основними принципами професійної етики поліцейського. До статусу поліцейських належать ряд важливих факторів: *фіксація прав та соціального захисту поліцейських, умови праці та професійна підготовка.*

Принципи професійної етики поліцейського у вітчизняному законодавстві прописані у Конституції України, Законах України «Про Національну поліцію», «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», наказі МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських». Це **принципи**:

- верховенства права;
- дотримання прав і свобод людини,
- законності,
- відкритості та прозорості,
- політичної нейтральності,
- взаємодії з населенням на засадах партнерства,
- безперервності,
- справедливості, неупередженості та рівності.

Фіксація основних етичних принципів при укладанні нормативно-правових актів дає можливість повніше розкрити сутність і призначення професії поліцейського, і, водночас, відобразити очікування і запити суспільства до його професійної діяльності.

Маємо відзначити, що запропонована класифікація є *досить умовною та умоглядною*, оскільки всі принципи професійної етики поліцейського взаємопов'язані та взаємообумовлені. Можна запропонувати й іншу типологізацію основних етичних принципів професійної діяльності поліцейського, що ґрунтується на смисловому структуруванні прописаних у нормативних актах засад професійної діяльності поліції.

Концептуальні засади професійної діяльності	верховенство права, справедливість, дотримання прав і свобод людини, законність, рівність
Світоглядні засади професійного мислення	толерантність, неупередженість, свобода совісті, гендерна рівність
Процесуальні засади професійної діяльності	служіння суспільству, відкритість і прозорість, політична нейтральність, безперервність, взаємодія з населенням на засадах партнерства

Необхідно зазначити, що дієвість процесуальних засад професійної діяльності залежить від їх ідейного окреслення у концептуальних засадах професійної діяльності та світоглядних засадах професійного мислення. Так, вітчизняними науковцями неодноразово відмічається, що до основних якостей, якими працівник поліції повинен обов'язково володіти, належать: почуття справедливості, гуманність, відповідальність, неупередженість. Крім цього, працівник поліції має поєднувати всі вищевказані якості з умінням втілювати етичні принципи у відповідні форми зовнішньої поведінки, основу якої складають повага до людини та її гідності, ввічливість, тактовність, скромність, естетична привабливість і доцільність вчинків.

6. Формування системи цінностей поліцейського

Акцентування уваги на цінностях і принципах правоохоронної діяльності приверне, на наш погляд, увагу до таких важливих і значимих у сучасному професійному світі феноменів, як професійна (поліцейська) культура, репутація, чесноти професіонала (посилання на іноземні джерела). Саме звернення уваги до ідейних засад професійної діяльності має змістити акценти від вимог і зобов'язань, сформованих по відношенню до професіонала суспільством, до внутрішньої готовності і потреби обирати ту чи іншу професію, пов'язувати з нею своє життя, зрозуміти, чи відповідає стиль професійного життя і цінності професії особистим цінностям і переконанням, - фактично це виведення на перший план позиції *ставлення до себе*, чого у вітчизняній професійній етиці майже немає.

Узагальнення Правил етичної поведінки поліцейських, затверджених наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179, дозволяє окреслити ряд найбільш важливих вимог, які ґрунтуються на згаданих вище принципах професійної етики поліцейського та конкретизують їх зміст:

1. За будь-яких обставин і стосовно будь-якої людини, як у робочий, так і в неробочий час, поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

2. При зверненні до особи поліцейському заборонено виявляти свою зверхність, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику.

3. Поліцейський має поводитись коректно та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися неупередженим.

4. З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу, поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках – проявляти керівні та організаційні якості.

Зокрема, незалежно від посади чи звання у **відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний:**

- бути тактовним та доброзичливим;
- висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі;
- надати можливість особі висловити власну думку;
- до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя.

Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

1. Поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання.

2. У кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків.

3. Неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в Національній поліції України.

4. Виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку.

5. Поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати.

6. Контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку.

7. Мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу.

8. Дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики.

9. Зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Крім того, під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено:

- Сприяли, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

- Допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

- Використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях.

- Розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції.

- Знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності.

- Перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, уживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці.

Найчастіше негативна оцінка суспільством працівників поліції пов'язана з їхніми діями при затриманні, особливо, якщо була здійснена відеофіксація цих дій окремими громадянами або представниками ЗМІ. Безумовно, затримання як тимчасовий, короткочасний запобіжний захід, що застосовується з метою забезпечення дієвості кримінального провадження, припинення кримінального протиправного діяння, попередження уникнення особою слідства або суду, запобігання фальсифікації особою доказів та з метою запобігання іншими способами завадити здійснення кримінального провадження має свою специфіку. З урахуванням попереднього досвіду та з метою недопущення зловживання владними повноваженнями, Правила етичної поведінки імплементують морально-етичні «запобіжники» в професійну діяльність правоохоронців щодо цих особливих випадків.

Так, **при затриманні поліцейський зобов'язаний** пояснити затриманій особі зрозумілою для неї мовою підстави для затримання та права затриманої особи, надати можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, а також повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа.

Окрім цього, **поліцейський повинен:**

- за необхідності забезпечити затриманому надання медичної допомоги;
- не піддавати затриманого катуванню у жодному разі;
- не допускати жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, ставлення до затриманого;
- забезпечити людське ставлення та повагу до затриманого.

Поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу.

Також важливо пам'ятати, що **поліцейський виконує свої службові обов'язки в тісній співпраці та взаємодії з населенням**, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямовує свою діяльність на задоволення їхніх потреб.

Нині багато приділяється уваги пошуку нової стратегії формування системи цінностей як у суспільних, державних структурах, так і в родині, але моральні цінності свого значення набувають тоді, коли вони стають надбанням більшості, включаються у практичні відносини людей, проникають у їхню свідомість і почуття, стають частиною їхньої життєдіяльності. Тому формування ціннісних орієнтацій є надзвичайно важливою проблемою у формуванні професіонала.

Поняття «цінність» досить широко використовується у спеціальній літературі й вказує на соціальне і культурне значення певних явищ дійсності. Цінності – це матеріальні речі, ідеї або інститути, у ставленні до яких індивіди чи групи займають позицію оцінки, відводять їм значущу роль у житті, прагнуть заволодіти ними. Система цінностей дає соціальну орієнтацію особи, формує у загальному вигляді моральні вимоги, стратегію поведінки, своєрідну програму її соціальної активності.

Засвоєння цінностей передбачає наявність ставлення до них. Адже поведінка, що відповідає певним моральним вимогам лише на рівні вироблених звичок, ще не є моральною, оскільки не містить ставлення до дії. Моральним можна вважати лише такий учинок, в основі якого лежать знання моральної норми, свідоме ставлення до неї та прийняття рішення згідно з власною відповідальністю.

Виявлення ціннісних підвалин діяльності поліції надає осмисленості та змістовної наповненості правоохоронній діяльності. Цінності відображають те, що є важливим і значимим. Цінності професійної діяльності поліції у демократичному суспільстві – зазначення людської, соціальної та культурної важливості, значущість об'єктів та явищ демократично орієнтованої правоохоронної діяльності, якими виступають життя та гідність людини, повага до неї, справедливість, солідарність тощо.

Верховенство права, гуманізм, професіоналізм можна назвати базовими цінностями професійної діяльності поліцейського; вони мають регулятивну значущість, конститутивність використання, **формують фундамент здатності розуміння сутності і призначення професії поліцейського.**

Верховенство права є гарантованою Конституцією основою співжиття людей в українському суспільстві; має закріплення і реалізацію у політичних програмах, зокрема у політичному курсі на євроінтеграцію.

Гуманізм як визнання людини найвищою соціальною цінністю, тобто всебічне утвердження цінності людської особи й особистості є вихідним у побудові будь-якого політичного, економічного, соціального чи освітнього проекту.

Професіоналізм як форма самовизначення, стилю життя, способів діяльності і алгоритмів дій, що розгортаються у публічній сфері, є ознакою соціальної зрілості, автономії і суверенності особи.

Цінності *верховенства права*, *гуманізму*, *професіоналізму* постають «формулами» моральності професіонала, суб'єктивний характер сприйняття яких залежить від рівня освіти і життєвих ціннісних орієнтацій працівника.

Роль цінностей у процесі набуття професійних навичок і вмінь – надання раціональної, системної єдності ідейному конструкту професійної діяльності поліцейського. Так, кожна з цінностей реалізується через ряд принципів професійної діяльності, що зафіксовані у нормативних і нормативно-правових актах.

Роз'яснення суті верховенства права ми знаходимо у «Пояснювальному меморандумі» до «Європейського кодексу поліцейської етики: «Верховенство права перш за все передбачає, що ті, хто творять, тлумачать і застосовують закон, повинні підкорятися цьому закону. Іншими словами, поліція повинна підкорятися законам, застосування яких вона забезпечує. Саме за цією ознакою можна судити про поліцію справжньої демократії: *вона підкоряється тому самому закону, який вона захищає*. Роль поліції в захисті і збереженні верховенства права настільки важлива, що, спостерігаючи за поведінкою поліції в демократії, можна судити про її рівень».

Розуміння гуманізму як цінності і базового принципу у сучасну епоху стрімких соціальних і технічних змін зазнало відчутної трансформації і на сьогоднішній день є нерозривно пов'язаним із світоглядною установкою і принципом *індивідуалізму*. Так, видатний американський вчений Амітаї Енціоні вже наприкінці ХХ ст. стверджував, що у соціальній практиці сучасного суспільства формуються нові основи моральних відносин. Нове *«золоте*

правило» звучить так: «поважай і підтримуй моральний порядок у суспільстві, якщо хочеш, щоб суспільство поважало і підтримувало твою незалежність».

Зміна ціннісного вектору розуміння суті і призначення людини у сучасному світі не могла не позначитися і на *філософії професійної діяльності*, що проявляє себе як комплекс нормативних установок із врегулювання реальних проблем. Так, у філософії професійної діяльності поліцейського реалізується модель «інформованої згоди»; у демократичному суспільстві така згода укладається між поліцією і громадянським суспільством у цілому. Передбачається, що використовуючи спеціальні засоби, поліцейський буде діяти на забезпечення загальнолюдських цінностей, надаючи найчастіше людям допомогу у тих випадках, коли вони самі про себе потурбуватися не можуть.

Так, якщо на зауваження *чітко маркованої особи* – людини у поліцейській формі – громадянин не реагує, продовжуючи порушувати правила громадської поведінки, то він *потребує допомоги*, оскільки своїм психологічним станом і своїми діями може завдати самому собі й оточуючим непоправної шкоди. *Допомога з необхідності як «інформована згода» поліцейського і співгромадян постає умовою легітимності застосування примусу і сили з боку поліцейського.*

У цьому ж ключі виявляє себе, зокрема, соціально-сервісна функція поліцейських послуг, що передбачає обов'язок поліції надавати на безоплатній основі фізичним особам, які цього потребують, кваліфіковану домедичну та/або психологічну допомогу – аж до медичної допомоги, а також допомогу у вирішенні певних побутових питань, якщо людина з тих чи інших підстав не може належним чином вирішити їх сама. Зазначена функція наочно свідчить про перехід сучасної поліції від карального до соціально-сервісного змісту діяльності.

Ми ж зазначимо, що будь-який тип терпимості, співробітництва може мати місце лише за умови наявності *гуманістичних цінностей*. Відсутність останніх практично виключає діалог, толерантність. Гуманізм - реалізована толерантність поглядів і дій різних соціальних сил, компроміс різних, інколи протилежних, інтересів.

7. Моделі етичної поведінки поліцейського

Професійна діяльність, професіоналізм – це не лише знання про процесуальність/певний алгоритм дій, а й розуміння та виконання етичних норм і приписів щодо здійснення професійної діяльності. Ці норми і приписи є похідними від основних принципів професійної етики. Без виключення будь-яка професійна діяльність є діяльністю в межах принципів і норм професійної етики.

Суспільство вважається «цивілізованим», якщо в ньому закладені можливості отримання «другого шансу» для тих, хто здійснив «надважкий», «непідйомний» для себе вибір, зокрема, в плані обрання майбутньої професії. Разом із тим, підвищуються вимоги до чіткості і зрозумілості формулювання щодо призначення тієї чи іншої професійної діяльності, що прописуються у

супроводжувальній нормативно-правовій базі, а система освіти і виховання має готувати молоду людину до того, що вибір професійної діяльності повинен співпадати із вибором подальшого особистого життєвого шляху, способу життя та його організації.

Разом із тим, у професійній етиці особливі вимоги до поведінки особистості передусім формулюються у зв'язку з необхідністю фіксації специфічних форм соціальної відповідальності, вираженням таких відносин людини до інших людей, які безпосередньо залежать від її індивідуального рішення і які найчастіше неможливо проконтролювати жодним іншим засобом, окрім як через ствердження етичної норми, що має обмежувальний, або попереджувальний характер.

«Позитивний» механізм впровадження професійної етики у життя суспільства виглядає наступним чином.

Результатом реалізації цінності професіоналізму є формування довіри до себе і своєї професійної діяльності. Довіра – ставлення до іншої особи та до її дій, яка ґрунтується на впевненості в її правоті, вірності, добросовісності, чесності.

Дійове функціонування права (як зазначав І.Кант: «Право однієї людини закінчується там, де починається право іншої людини») є передумовою створення довірливих відносин. Однак навіть у правовій державі довіра не виникає автоматично, її примноження потребує часу та зустрічних зусиль з боку соціальних груп та інститутів.

Довіра тісно пов'язана із легітимністю влади, яка виражає зв'язок інтересів людей з їх внутрішньою оцінкою і залежить від їх світосприйняття, та визнанням соціальної ієрархії, суспільного розподілу праці як атрибуту розвинутого суспільства. Легітимність – соціально-психологічна ознака державної влади, авансована її підтримка, виправдання, схвалення. Відсутність даної ознаки у конкретній владі якщо не унеможливорює, то мінімізує будь-які її зусилля; присутність – ці зусилля помножує.

Громадянське суспільство як «співавторство рівних у своїй гідності громадян» (А. Гусейнов) формує складну систему взаємозалежних відносин різного рівня взаємопідпорядкування. Відчуття своєї громадянської ідентичності не можливе без включення до спільної справи суспільного упорядкування задля реалізації спільного суспільного блага. На цій ідеї побудована мотиваційна складова як для всієї правоохоронної діяльності, так і для будь-якої професійної діяльності у суспільстві.

Цінності верховенства права, гуманізму, професіоналізму відіграють вирішальну роль у формуванні професіонала. Роль цінностей у процесі набуття професійних навичок і вмінь – надання раціональної, системної єдності ідейному конструкту професійної діяльності поліцейського. Так, кожна з цінностей реалізується через ряд принципів професійної діяльності, що зафіксовані у нормативних і нормативно-правових актах. Саме поєднання і реалізація цінностей і принципів професійної діяльності поліцейського у світогляді професіонала сприяє досконалості й цілеспрямованості особистості поліцейського, дозволяє протистояти професійній моральній деформації.

Особистісні цінності, як і цінності соціальні, існують у формі ідеалів, тобто моделей належного. Ідеал – це уявний зразок досконалості, норма, до якої слід прагнути як до кінцевої мети діяльності.

У загальному вигляді процес формування ціннісних орієнтацій може бути представлений як життєвий простір, що розширюється в часі, у якому особистість будує і здобуває визначену «траєкторію свого руху» згідно з орієнтирами: цінностям зовнішнього світу і цінностям самопізнання, самооцінки, саморозвитку. Вибір життєвої мети, планів, перспектив людина здійснює на основі пізнання обставин і самої себе, постійно оцінюючи, порівнюючи і зіставляючи і себе, і інших людей, звертаючись в минуле, живе в сьогоденні, орієнтуючись на майбутнє. Ціннісні орієнтації особистості, таким чином, забезпечують стрижень, загальну лінію, деяку вісь, що врівноважує вчинки, поведінку, діяльність, що відхиляються в той чи інший бік від загального стрижня, лінії, спрямованості.

Цінності не можуть нав'язуватися з боку, пропонуватися і пропагуватися; вони втрачають тоді свою вагомість. Цінності визрівають у життєвій позиції особи й отримують оцінку суто індивідуальну, стають актуальною потребою особистості. Як зазначав відомий вчений В. Франкл, цінностям ми не можемо навчитися – цінності ми маємо відчувати, пережити в собі.

Цінності в житті людини є основою для вибору цілей, способів і умов діяльності, а також допомагають їй відповісти на питання, заради чого вона здійснює ту або іншу діяльність. Під трудовими цінностями слід розуміти значущість об'єкта праці, а також різних компонентів трудової діяльності, до яких суб'єкт визначає своє ставлення, оцінюючи їхню здатність задовольняти *потреби суб'єкта*. Їх можна класифікувати так:

- **вітальні**, тобто **життєві** (праця, добробут, відпочинок, здоров'я);
- **демократичні** (свобода слова, право на працю, соціальна рівність і справедливість, свобода вибору сфери реалізації своїх сил і здібностей);
- **громадського визнання** (соціальний статус, моральні та матеріальні винагороди, право участі у вирішенні громадських справ, відчуття власної гідності);
- **особистісного розвитку** (освіта, кваліфікація, творчість, самореалізація);
- **колективістські** (солідарність, *соціальна рівність*, самодисципліна).

Перелічені цінності являють собою оцінку різних складових трудової діяльності як результат відображення ситуації у свідомості людини.

Спрямованість особи на певну групу головних для неї цінностей, які виступають загальним орієнтиром в її поведінці, є **ціннісною орієнтацією** цієї особи. Ціннісні орієнтації програмують діяльність людини на тривалий час, визначають основну лінію поведінки особи.

У трудовій діяльності можлива орієнтація на:

- *суспільну значущість*, коли людина намагається виконувати найбільш важливу і необхідну для суспільства роботу, навіть якщо вона не завжди цікава за змістом чи вигідна за оплатою;

- *зміст*, коли працівник прагне знайти найбільш цікаву, різноманітну, творчу роботу, що приносить йому задоволення і відкриває можливості для самовдосконалення і самоствердження;

- *оплату*, коли людина воліє працювати понаднормово або виконувати високооплачувану роботу для збільшення свого заробітку;

- *умови*, коли людина зацікавлена у роботі з нормальними умовами праці, зручною змінністю, хорошим мікрокліматом у колективі, навіть з більш низькою оплатою чи невисокою змістовністю праці.

Найефективнішим інструментом мотивування етичної поведінки поліцейського, що має виступати реалізацією його ціннісних орієнтацій, є комплекс механізмів позитивного «відгуку», зокрема:

- похвала, визнання та повага (потреба в повазі й визнанні);
- формування навичок колективної діяльності, лояльність, добрі стосунки (допомагають формувати почуття єдності з іншими людьми);
- фінансові стимули (які задовольняють потреби на рівні «безпека» та забезпечують ресурси, необхідні для задоволення потреб вищих рівнів);
- просування по службі (що сприяє формуванню почуття поваги й визнання, а також самореалізації).

Можна виділити наступні рекомендації зі створення мотиваційних механізмів етичної поведінки в поліції:

- встановлення чітких вимог до діяльності в усіх напрямках;
- запровадження чітко визначених процедур, які будуть ефективно працювати, а їх вимог, будуть суворо дотримуватись;
- активне культивування в колективі нових вимог і процедур;
- створення в колективі мотивації до впровадження нової, ефективної, добре функціонуючої системи;
- застосування інформаційних заходів, які допоможуть донести нові вимоги і принципи до правоохоронців усіх рівнів;
- впровадження чітко визначених санкцій за порушення вимог і стандартів, які мають адекватно відображати рівень порушення;
- регулярний аналіз та оцінка досягнутих результатів разом з усіма учасниками.

Отже, високий рівень моральної культури дає переваги у реалізації повноважень поліції: вона сприяє підвищенню рівня довіри до правоохоронців, мінімізує потенціал зловживань у різних сферах правоохоронної діяльності, економить кошти шляхом боротьби з марнотратством, а особливо важливим є позитивний вплив на рівень ефективності правоохоронної діяльності та на зростання довіри громадськості до представників цієї сфери.

Моделі етичної поведінки поліцейського розкриваються через принципи і норми службового етикету, а також вимоги до професійної діяльності правоохоронця.

Загальні правила службового етикету існують для будь-якої професії, пов'язаної із взаємодією в системі «людина-людина». Вони адресовані кожному працівникові, апелюють до його сумління, вказуючи на необхідність

формування власного позитивного професійного іміджу в очах колег і керівництва.

Окреслимо найважливіші принципи службового етикету, які є надзвичайно важливими для посадових осіб та працівників поліції.

Перший – це **принцип гуманізму, людяності**, який втілюється в моральних вимогах до культури взаємовідносин. Це – повага до інтересів та почуттів інших працівників, усіх громадян, які переступають не лише поріг державної установи, а й контактують у неформальній ситуації. «Людина завжди має виступати як ціль, проте ніколи – як засіб». Без практичного втілення цієї максими німецького філософа І. Канта дотримуватися норм етикету безглуздо, оскільки втрачається сутнісний принцип людської взаємодії.

На рівні індивідуальної культури особи цей принцип виявляється у проявах ввічливості, тактовності, скромності, точності.

Ввічливість – це вияв доброзичливості, бажання добра іншій людині, що проглядає в уважному ставленні, готовності надати послуги іншій людині.

Тактовність. Латиною слово «такт» означає дотик, почуття. Це те відчуття міри, яке підказує людині в певній конкретній ситуації передбачливо не акцентувати увагу на помилках і недоліках іншої людини, не робити їй зауважень у присутності інших осіб, не ставити запитань, які ставлять співрозмовника в невігідне становище.

Скромність – уміння співвіднести самооцінку з думками людей, які нас оточують, не переоцінювати себе, не підкреслювати своєї значущості та не афішувати своїх переваг, вміти при цьому стримувати себе. Справжня скромність не має нічого спільного зі скутістю, закомплексованістю; це вияви сором'язливості, що виникають у разі недостатнього володіння навичками комунікації.

Точність – вміння цінувати своє слово, виконувати те, що було обіцяно, своєчасно приходити, не запізнюватися.

Другий принцип службового етикету – **доцільність дій**. Сучасний службовий етикет передбачає, що все у спілкуванні має бути поміркованим, простим. Якщо ми не знаємо, як поводити себе в якійсь нестандартній для нас ситуації, то варто керуватись принципом доцільності і зручності. Проте зручно має бути не лише нам, а й людям, з якими ми спілкуємося.

Третій принцип службового етикету – це витонченість й ошатність, або **естетична привабливість поведінки**. Правила етикету визначаються вимогами естетики, їх типове обґрунтування: «непристойно, тому що негарно».

Перейшовши із демократизацією суспільства від аристократичної до масової культури вжитку, етикет зберігає орієнтованість на високі, шляхетні форми поведінки, виступаючи, таким чином, для широкого загалу прикладом для наслідування. Ідеалом вважається легка і природна поведінка людини – як зовнішня, звернена до загалу форма прояву особи. При цьому вишуканою й ошатною є така манера триматися, в якій відчувається внутрішня дисципліна, вміння тримати самовиявлення під контролем: поставу, рухи, тембр мовлення тощо.

Сучасний загальний та службовий етикет наголошують на тому, що доброзичливе ставлення до людей має бути естетично оформлене. Будь-який вишуканий і шляхетний за намірами вчинок може, будучи супроводжуваним невідповідними манерами, жестами, мімікою, виявитися за формою у дію непривабливу й безглузду або, навіть, повністю втратити свій шляхетний зміст.

Сучасний службовий етикет не догматичний, він передбачає можливість вибору. Саме цим вибором людина демонструє загалу свій рівень освіченості, гідність і повагу до оточуючих. Вміння себе поводити, триматися на людях, дотримуватися єдиної лінії поведінки – напевно, чи не єдиний критерій, який сьогодні засвідчує поєднання інтелекту і порядності людини.

Службові взаємовідносини працівників правоохоронних органів визначаються займаною посадою і регулюються статутами, настановами та інструкціями. Норми службового етикету виступають певним компромісом – засобом налаштування рівноваги у взаємовідносинах людей. Дотримання норм і приписів щодо безпосереднього виконання ними службових обов’язків робить дії працівників передбачуваними, «впізнаваними», очікуваними. Це породжує відчуття вмотивованості діяльності, її доцільності, повсякчасної впевненості в надійності її вихідних основ. Крім організаційного моменту, службовий етикет відбиває також шанобливе ставлення до старших за званням, повагу до їхніх заслуг і професійних здібностей.

Військові вітання є одним із виявів службового етикету працівників поліції, оскільки виступають зовнішньою формою вияву взаємоповаги та згуртованості. Існує правило: першим повинен привітатися молодший зі старшим, підлеглий з начальником, чоловік із жінкою. Так, наприклад, ділове спілкування людей у формі – старшого за військовим званням, командира із підлеглим, молодшим – регламентовано окремим положенням Про військову ввічливість і поведінку військовослужбовців Статуту внутрішньої служби збройних сил України. Слід пам’ятати, що субординація – це найефективніший спосіб дотримання дисципліни і порядку у трудовому колективі.

Якщо в службове приміщення входить старший за званням або посадою, необхідно встати й привітати його згідно вимогам Статуту, сідати потрібно тільки після отримання на це дозволу. За правилами службового етикету працівника поліції (як прояв *офіцерської честі*) будь-який чоловік, яку би високу посаду він не обіймав, підводиться, коли до кабінету заходить жінка, і чекає, стоячи, доки вона не назве своє прізвище, посаду і мету відвідання. На сьогоднішній день це правило поширюється і на жінок-власниць кабінету, хоча здебільшого воно має рекомендаційний характер; обов’язково жінка підводиться лише в тому випадку, якщо відвідувач старший за віком чи за званням.

Відносини між працівниками повинні ґрунтуватися на взаємоповазі, і в питаннях служби вони звертаються один до одного на «Ви» (положення Про військову ввічливість і поведінку військовослужбовців Статуту внутрішньої служби збройних сил України). Неприпустимим є «тикання» керівника до підлеглих.

Службовий етикет передбачає звертання до старших за посадою людей на ім'я та по батькові. Серед молодих працівників прийнято називати одне одного тільки на ім'я, але в присутності сторонніх до них також звертаються у повній формі. Якщо Ви не запам'ятали прізвища чи імені вашого співрозмовника, краще вибачитися й перепитати ще раз, ніж користуватися займенником «Ви» та безособовими конструкціями.

Особливістю службової діяльності працівників поліції – робота з матеріалами, які не підлягають розголошенню. Тому без службової необхідності не слід запитувати про деталі справи, яку в даний час веде працівник, і, головне, не допускати несанкціоноване втручання у свою професійну діяльність.

Дотримання подібних правил є необхідним інструментом для підтримання здорового морального клімату, службових відносин і трудової дисципліни в колективі.

Знання правил коректного мовлення й етикету дозволяє не лише уникати конфліктів, що бувають спровокованими розбіжністю в розумінні одних і тих же явищ, але й свідомо вибудовувати співробітництво для учасників діалогу. Складність спілкування з особами з особливими потребами обумовлена тим, що більшість особливостей та нюансів даної комунікації не регламентовано правовими нормами, оскільки сфера застосування правових норм вужча, ніж етичних. Так, етичні норми, а відповідно, і пов'язані з ними етикетні норми, охоплюють всі сфери життя суспільства, проникають у відносини, недоступні в повному обсязі правовому регулюванню.

Таким чином, службова поведінка особи визначається рольовим і професійним статусом. Це означає:

- дотримання правил поведінки в регламентованому просторі і часі;
- визнання й спільна реалізація службовим колективом ролі керівника. Так, службовим колективом сприймається як аксіома, що будь-який захід починається в присутності керівника; будь-які ініціативи проходять сходишки службової ієрархії;
- визнання і взаємна реалізація ролі колективу. Так, аксіомою виступають: визнання інтересів професійної спільноти як вищих по відношенню до особистих інтересів; лояльність по відношенню до колективу; дозування інформації про професійну спільноту;
- будь-які реальні відносини (дружні, приятельські, ворожі) маскуються під відношення «керівник-підлеглий», «колеги», «партнери».

Крім загальних правил спілкування існують окремі вимоги щодо дотримання норм етикету у відносинах із людьми з особливими потребами.

Загальні правила етикету у спілкуванні з людьми з особливими потребами:

Людина з обмеженими можливостями часто викликає надто пильну увагу на вулиці. Є люди, які не соромляться висміювати каліцтво, а найбільш жалісливі – вголос висловити співчуття. І перші, і другі рівною мірою ображають більшість людей з інвалідністю: **за жодних умов не можна підкреслювати фізичну слабкість людини**. Звідси – **головне правило етикету у спілкуванні з людиною з інвалідністю**: ставитися до них як до пересічних громадян. Необхідно не лише говорити, але й сприймати людину з

інвалідністю як таку саму людину, як і Ви: *те, що Ви не бачите в ньому рівного собі – образливо*. Разом із тим, потрібно бути готовим допомогти цій людині за першої необхідності на її прохання або за її згодою.

Слід зважати на те, що у людей з особливими потребами фізичні страждання, психічна надломленість, побоювання за своє здоров'я опосередкованим шляхом можуть істотно впливати на взаємовідносини з працівником поліції. Працівник поліції в складних конфліктних ситуаціях з людьми з інвалідністю зобов'язаний керувати своїми почуттями і прагненнями, не втрачаючи гідності, орієнтирів у ситуації, зберігати тактовність і законну вимогливість, переборювати спроби схилити його до дій, протилежних власній совісті і вимогам законності.

Коли Ви розмовляєте з людиною з інвалідністю, звертайтеся безпосередньо до неї, а не до супроводжуючого або сурдоперекладача, які присутні при розмові.

За необхідності отримання будь-якої інформації про дитину з інвалідністю, яка досягнула старшого шкільного віку (прізвище та ім'я, дата народження, адреса тощо) слід звертатися особисто до неї, а не до супроводжуючого. Для дітей молодшого шкільного віку ці питання належить максимально спрощувати («Як тебе звати?», «З ким ти прийшов?»). Ігнорування дитини з інвалідністю при отриманні інформації про неї за її присутності категорично забороняється.

Супроводжуючи дитину з інвалідністю, не стискайте її руку.

Обов'язково інформуйте дитину і підлітка про правові наслідки їх дій, пов'язаних із підписанням будь-яких паперів.

Коли Вас знайомлять з людиною з інвалідністю, цілком природно потиснути їй руку – навіть ті, кому важко рухати рукою, або хто користується протезом, цілком можуть потиснути руку – праву чи ліву, що цілком допустимо. Перед тим, як потиснути руку людині з інвалідністю, потрібно сказати йому про це.

Допомогу слід пропонувати лише тоді, коли стає очевидним, що людина не зможе подолати проблему самотійно. Особливо це стосується людей з вадами зору. Якщо Ви пропонуєте допомогу, дочекайтесь, поки її приймуть, а потім запитуйте, що і як робити. Якщо Ви не зрозуміли, не соромтесь – перепитайте.

Коли Ви зустрічаєтесь з людиною, яка погано або зовсім не бачить, обов'язково називайте себе і тих людей, які прийшли з Вами. Якщо у Вас загальна бесіда в групі, не забувайте пояснити, до кого в даний момент Ви звертаєтесь і назвати себе.

Коли Ви пропонуєте незрячій людині сісти, не усаджуйте її, а направте руку на спинку стільця або підлокітник. Якщо Ви знайомите людину з новим предметом, не водить по поверхні його руку, а дайте їй можливість самотійно помацати предмет. Не змушуйте Вашого співрозмовника говорити в порожнечу: якщо Ви переміщуєтесь, попередьте його.

Поводьтеся з собаками-поводирями не так, як зі звичайними домашніми тваринами. Не командуйте, не чіпайте і не грайтеся з собакою-поводирем.

Пропонуючи свою допомогу при ході, спрямовуйте людину, не стискайте її руку, йдіть так, як Ви зазвичай ходите. Не слід силоміць тягнути людину, яка погано бачить, за собою. Поясніть коротко, куди і навіщо треба йти. Попереджайте про перешкоди: сходи, калюжі, ями, низькі одвірки, труби тощо. Зверніть увагу на наявність предметів, що б'ються. Наявність окулярів у інвалідів по зору полегшує сприйняття, але не вирішує проблем, пов'язаних із поганим зором, тому на всі прохання цієї людини, пов'язані з використанням зору, слід відповідати так само, як і людині, яка зовсім не бачить.

Якщо Ви помітили, що незряча людина збилася з маршруту, не керуйте її рухом на відстані, підійдіть і допоможіть вийти на потрібний шлях. При спуску або підйомі сходами ведіть людину з вадами зору перпендикулярно до них. Пересуваючись, не робіть ривків, різких рухів. Не забирайте і не стискайте тростину людини.

Завжди з'ясовуйте, в якій формі людина хоче отримати інформацію: Брайль, великий шрифт, аудіокасети. Якщо у вас немає можливості перевести інформацію в потрібний формат, віддайте її в тому вигляді, в якому вона є – це краще, ніж нічого.

Якщо Ви маєте читати незрячій людині, спочатку попередьте про це. Говоріть нормальним голосом. Не пропускайте інформацію, якщо Вас про це не попросять. Не заміняйте прочитання будь-якого документа його переказом, особливо якщо інваліду по зору слід його підписати. Інвалідність не звільняє людину від відповідальності, обумовленої завізованим нею документом.

Поводьтеся з дорослими інвалідами як з дорослими людьми. Звертатися до них на ім'я і на «ти» можна тільки в тому випадку, якщо ви добре знайомі.

Спіратися або повиснути на чиємусь інвалідному візку - те ж саме, що спиратися або повиснути на його володареві. Інвалідний візок – це частина недоторканого простору людини, яка його використовує. Почати котити коляску без дозволу – те ж саме, що схопити і понести людину без її дозволу.

Коли Ви говорите з людиною, яка користується інвалідним візком або милицями, розташуйтеся так, щоб ваші і її очі були на одному рівні, тоді Вам буде легше розмовляти, і Вашому співрозмовнику не доведеться закидати голову.

Спілкуючись із людиною, яка має труднощі в спілкуванні, слухайте її уважно. Будьте терплячі, чекайте, коли людина сама закінчить фразу. Не виправляйте її і не договорюйте за неї. Ніколи не вдавайте, що Ви розумієте, якщо насправді це не так. Повторіть, що Ви зрозуміли, це допоможе людині відповісти Вам, а Вам – зрозуміти її.

Намагайтеся задавати питання, які вимагають коротких відповідей або кивка. Не намагайтеся прискорити розмову. Будьте готові до того, що розмова з людиною з утрудненою мовою забере у Вас більше часу. Якщо Ви поспішаєте, краще, вибачившись, домовтеся про інший, більш вільний час.

Не говоріть різко з людиною, яка має психічні порушення, навіть якщо у Вас є для цього підстави. Однак не слід думати, що люди з психічними порушеннями більше за інших схильні до насильства. Це міф. Якщо Ви доброзичливі, вони відчуватимуть себе спокійно.

Щоб привернути увагу людини, яка погано чує, назвіть її на ім'я. Якщо відповіді немає, можна злегка торкнутися людини за руку або плече або ж помахати рукою.

Дивіться в очі і говоріть чітко, хоча майте на увазі, що не всі люди, які поганочують, можуть читати по губах. Розмовляючи з тими, хто може читати по губах, розташуйтеся так, щоб на Вас падало світло, і Вас було добре видно, постарайтеся, щоб Вам нічого (їжа, цигарки, жести – будь-що, що приховує рот) не заважало. Не затемнюйте своє обличчя і не закривайте його руками, волоссям або якимись предметами. Ваш співрозмовник повинен мати можливість стежити за виразом вашого обличчя.

Не забувайте про середовище, яке Вас оточує. У великих або багатолюдних приміщеннях важко спілкуватися з людьми, які поганочують. Яскраве сонце або тінь теж можуть бути бар'єрами у спілкуванні.

Не міняйте тему розмови без попередження. Використовуйте перехідні фрази на кшталт: «Гаразд, тепер нам потрібно обговорити...». Вираз: «Нічого, це неважливо» вживати не бажано. Якщо існують труднощі при усному спілкуванні, запитайте, чи не буде простіше листуватися. Повідомлення у листуванні повинні бути простими.

Якщо Ви повідомляєте інформацію, яка включає в себе номер, технічний або інший складний термін, адресу, напишіть її, повідомте факсом, електронною поштою або будь-яким іншим способом, але так, щоб вона була гарантовано зрозуміла. Якщо це необхідно, можете записати своє повідомлення або пропозицію на папері, запропонуйте Вашому співрозмовнику обговорити його з другом або родиною. У записці вкажіть свій номер телефону, запропонуйте обговорити це при наступній зустрічі.

Не бентежтеся, якщо випадково сказали: «Побачимось», або: «Ви чули про це?» – тому, хто насправді не може бачити і чути.

Якщо не знаєте, як правильно вчинити, спитайте про це свого співрозмовника – особу з явними ознаками інвалідності. Не бійтеся образити її цим – Ви засвідчуєте, що щиро зацікавлені у комфортності і безпеці людини. Не бійтеся висловити доброзичливість через усмішку – жарт, тактовний і доречний, лише допоможе Вам налагодити спілкування і розрядити ситуацію. Ставтеся до іншої людини, як до самого себе, так само поважайте її, і тоді все буде гаразд.